İLİM VE İRFANIN BULUŞTUĞU ŞAHSİYET: SEYDA MOLLA BAHRİ TUNÇ

Haydar BEKİROĞLU[1]

A. HAYATI

1.Doğumu

1921 yılında Elazığ'ın Palu ilçesine bağlı Gemtepe (Ğeydmem) köyünde doğdu. Yörede pek yaygın olmayan "Bahri" adının; Doğu Anadolu Bölgesinin önemli siyasi hadiselerinden Şeyh Said (ö. 1925) olayında etkin rol aldığı için idam edilen Şeyh Şerif (ö. 1925) tarafından "ilim deryası olacağı" öngörüsü ve duasıyla konduğu rivayet edilmektedir.[2]

2.Ailesi

Babası Gemtepe Köyünün önde gelenlerinden Ahmet oğlu İsmail Tunç, annesi Muhammed Efendi kızı Hanım Tunç'tur. Anne ve babası geçimlerini hayvancılık ve tarımla sağlamıştır.

Molla Bahri medrese okuduğu Bulgurcuk (Yığ) köyünde ikamet eden Abdurrahman Efendi'nin kızı Zeloş Hanım'la evlenmiş, bu evlilikten beşi kız üçü de erkek olmak üzere 8 çocuk dünyaya gelmiştir.

3.Hocaları ve Eğitimi

Seyda Molla Bahri'nin ilk hocası, küçük yaştan itibaren kendisine Kur'an-ı Kerim'i ve temel dini bilgileri öğreten babası İsmail Tunç'tu. Babasının yanında gördüğü bu öğrenimden sonra, Bingöl'e bağlı Çan köyünden Gemtepe Köyüne imam-hatip olarak gelen Molla Hasan Efendi'den Kur'an öğrenmeyi sürdürmüş, hocasının Palu'ya bağlı Akbulut (Zivér) köyüne gitmesiyle o da buraya giderek Kur'an okumaya devam etmiş ve Kur'ân'ı hatmetmiştir. Yedi yaşındayken Büyükçaltı (Xeylan) köyüne giden Molla Bahri burada Molla Mustafa Efendi'den (ö. 1939) yaklaşık 6 yıl süreyle fıkıh dersleri aldı. Bu süre zarfında hocasının evinde ikamet etti.[3] Bu aynı zamanda Molla Bahri'nin ailesinden ayrı olarak yaşadığı ilk medrese deneyimiydi.

Molla Mustafa'nın vefatının ardından Karakoçan'ın Sarıcan beldesinden Molla Muhammed (ö. 1954)'in talebesi oldu. Onun yanında 8 yıl süreyle Arapça ve dini ilimler tahsil etti[4] Molla Muhammed, ilmi kişiliğinin yanı sıra

---

[1] Diyanet İşleri Başkanlığı Daire Başkanı

[2] Ahmet Yavuz, "*İlim Deryası Molla Bahri*", http://www.milligazete.com.tr/haber/Ilim_Deryasi_Molla_Bahri erişim tarihi: 10.04.2014,

[3] Hasan Karagözoğlu, "*Sarıklı Genç Molla Bahri*", basılmamış kitap çalışması, s. 16.

[4] Sebahattin Elçani, "*Seyda Molla Bahri el-Ğeydmemî, el-Pâlevî*", basılmamış kitap çalışması, s. 46.

tasavvufi ve ahlaki kişiliğiyle yöre halkının dini ve sosyal yaşantısında etkiliydi. Nakşibendi tarikatında ders aldıktan sonra[5] Şeyh Haydar Baba'ya intisap ederek Kadirîlikten de tarikat alan Molla Muhammed, Molla Bahri üzerinde de önemli izler bıraktı.[6]

1954 yılında Seyda Molla Muhammed'in vefatının ardından bir yıl süreyle hocasının Yığ'daki medresesinde geçici müderrislik yaptıktan sonra, eksik kalan tahsilini tamamlamak üzere Diyarbakır'a gitti. Burada, Siirt'li Molla İlyas'ın oğlu Molla Said Cimzırkî'nin yanında medrese öğrenimini tamamlayarak 1955 yılında icazet aldı.[7]

4.Talebeleri

Seyda Molla Bahri 1955-1960 yılları arasında Ğeydmem Köyünde dersler vermeye başlamıştır. 1960-1986 yılları arasında hocası Molla Muhammed tarafından kurulan Yığ Köyü medresesinde tedrise aralıksız devam eden Seyda Molla Bahri, burada her yıl 20 ila 30 talebeye öğrenim vermiştir. 1986 yılında Yığ'dan taşınıp Elazığ'a yerleşmiş, Elazığ'da müstakil bir medrese kurmasa da Kırklar Mahallesindeki evinde ilim tahsil etmek için gelen talebelere münferiden dersler vermeye devam etmiştir. [8]

Araştırma kapsamında Seyda Molla Bahri'den icazet alarak her biri "Seyda ve Molla" unvanını deruhte eden talebeleri şunlardır: Ahmet Bekiroğlu, Said Sarı, Muhammed Özdemir, Münteha Özdemir, İsmail Arslan, Fikret Öner, Temur Buğurhan, Abdunnasır Durumlu, Selahattin Dinsever, İsmail Arpacık, Yusuf Aydın, Abdülkerim Aksoy, Ayetullah Tunç, Bilal Cengiz, Ahmet Enes, Muhammed Emin Enes, Zülfi Ülgen, Mehmet Ali Karakaya, Muhammed Said Dûlî, Ahmet Zuverî, Hacı Yıldız, Muhammed Heylani.[9]

5.Vefatı

Bir asra yaklaşan hayatının nihayetinde Seyda Molla Bahri 6 Nisan 2014 Pazar günü 93 yaşındayken vefat etti. Vefatı yerel ve ulusal basın-yayın organlarında yer aldı. Cenazesine Harput yöresinin ve Türkiye'nin önemli şahsiyetlerinin yanı sıra binlerce müridi, öğrencisi ve sevenleri iştirak etti. Naşı Elazığ Asri Mezarlığına defnedildi[10].

---

[5] Sebahattin Elçani, "*Ulemauna mine'l-Müderrisîn fi'l-Karni'l-İşrîn*", ts, s. 64.

[6] Bkz. Karagözoğlu, age, Sh. 55-66.

[7] Molla Ahmet Bekiroğlu, Molla Sait Sarı ve Molla Zeynelabidin Yıldız'la 11-15.03.2015 tarihlerinde yapılan mülakatla tespit edilmiştir.

[8] Seyda Molla Sait Sarı ile 22.04.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşme. Seyda Molla Ahmet Bekiroğlu ile gerçekleştirilen 13.04.2015 tarihli mülakat.

[9] Elçani, age, s. 48, ayrıca söz konusu bilgiler, Seyda Molla Bahri'nin yeğenlerinden İmam-Hatip Ayetullah Tunç, talebelerinden Ahmet Bekiroğlu, Fikret Öner ve İsmail Arpacık'ın yanı sıra, Yığ Köyü'nden İmam-Hatip Nurettin Oruç'la, 11.04.2015-13.04.2015 tarihlerinde Elazığ'da yapılan yüz yüze görüşmelerle teyit edilmiştir.

[10] http://www.milligazete.com.tr/haber/Ilim_Deryasi_Molla_Bahri, erişim tarihi: 20.02. 2015.

Seyda'nın vefat etmeden kaleme aldığı ve çocuklarına bıraktığı ve mezarına yazılmasını istediği vasiyeti şu şekildedir:

"Ya Rabbi, Ya Rabbi, Ya Rabbi!

Mezarımın yanında geçip ruhuma Fatiha okuyanları Cenabı Allah (cc) kaza ve belalardan muhafaza buyursun. Meşru olarak kabrimi ziyarete gelerek Kur'an okuyup bana dua edenlere dünya ve ahiret imtihanlarında muvaffakiyeti, muratlarına erişmeyi, hastalarına şifalarını, borçlarına edayı, dertlerine devayı, cennet u cemâl ile şad olmalarını ihsan eyle."

B. İLMİ KİŞİLİĞİ

1.Medreseye Duyulan İhtiyaç ve Medrese Müfredatı

İslam Tarihinin farklı döneminde toplum nezdinde etkinliğini sürdüren medreseler, Osmanlı Devleti döneminde resmi müesseseler şeklinde eğitim-öğretim alanında faaliyet yürütmüş, çöküş dönemine doğru eleştirilerin odağı haline gelen medreseler ıslah çalışmalarıyla birlikte Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş başlarına kadar da faaliyetlerine devam etmiştir. Tevhid-i Tedrîsât Kanunuyla 1924'te medreseler resmen kapatılmış, 1927'de de imam-hatip okulları ve diğer okullarda olan din dersleri de kaldırılmıştır. 1950'ye kadar olan dönemde din öğretimi okulda, sokakta ve evde yasaklanmıştır. Ortada kalan medreseli hocalar öğretim faaliyetlerini devam ettirmiş[11], böylece medreseler sosyolojik bir gerçek olarak varlıklarını bir şekilde sürdürmüşlerdir. Medrese eğitimin kanunla yasaklamasının ardından halk, çocuklarının dini tahsil yapmasını sağlamak üzere medreseleri desteklemeye devam etmiş, kanunun yasaklaması ise medreselerin daha çok şehirlerden ve dolayısıyla denetimden uzak köylerde varlığını sürdürmesine yol açmıştır.

Şark medreselerinin öğretim metodu ve müfredatının şekillenmesinde birinci derecede rol oynayan faktör, kuruluş amaçlarıdır. Söz konusu amaç; İslâmî ilimleri öğretmek suretiyle "İslâm âlimi" yetiştirmek, onlar vasıtasıyla bu ilimlerin pratik dini hayata doğru şekilde yansımasını sağlamak, böylece İslâm'ın öngördüğü inanç değerlerini ve hayat tarzını adı geçen ilimler ışığında doğru bir şekilde yaşamak ve yaşatmak suretiyle toplumu dönüştürmektir.[12]

Seyda Molla Bahri ve öğrencileri tarafından kurulan medreselerin müfredatı incelendiğinde, genel olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi

---

[11] Hüseyin Atay, "Medreselerin Dünü ve Bugünü Paneli, Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler", Muş Alparslan Üniversitesi Yayınları, Muş 2013, s. I/131.

[12] Mehmet Yalar, "*Şark Medreselerine Analitik ve Eleştirel Bir Bakış*", Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler Sempozyumu, 29 Haziran-1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2013, s. I/83.

medreselerinde okutulan kitaplarla benzer eserlerin,[13] benzer sıralamayla okutulduğu görülmekte ise de, medresenin kendine özgü bazı farklılıklar içerdiği de anlaşılmaktadır.

Medresede okutulan dersleri ulûm-u 'aliyye (yüksek ilimler) ve ulûm-u aliye (araç ilimler) şeklinde iki ana başlıkta kategorize etmek mümkündür. Yüksek ilimler, Kur'an-ı Kerim, Fıkıh, Hadis, Tefsir, Akaid ve Usul ilimlerinden, araç ilimlerin anlaşılmasıyla ilgili dil ve anlam ve yorum eserlerinden oluşmaktadır. Medrese'de öğrenime Kur'an-ı Kerim kıraatiyle başlanır, beraberinde Karabaş Tecvidi okunurdu. Bu aşamadaki öğrenci bir yandan da Kürtçe veya Zazaca Mevlid-i Nebi'yi okumayı öğrenir ve namazlardan sonra yapılan tesbihata aşina olmaya başlardı. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğrenen öğrenci, medrese çevrelerinde "Akâid-u İmân" diye bilinen Molla Halil Siirdî'nin (ö. 1843) Nehcü'l-Enam isimli mevzun Kürtçe eserini okurdu.

Arapça eğitiminde ilk olarak Sarf alanında yazılmış "Emsile" ve "Bina" dan sonra İzzuddîn İbrahîm ez-Zencânî'nin (655/1257) "İzzi" isimli kitabı[14] sırayla okunur ve ezberlenir, ardından Nahiv kitapları okunurdu. Sarf, mastardan kelime türetmenin ve kelimelerde meydana gelen yapısal değişimlerin kurallarını öğreten bir ilimdir. Bunun Batı literatüründeki terminolojik karşılığı *morfoloji*dir. Nahiv ise, cümlelerin kuruluş biçimlerini ve kelimelerin cümle içindeki anlamsal ilişkilerini ifade eden irap sistematiğini konu alan bir ilimdir. Bunun Batı literatüründeki terminolojik karşılığı ise *sentaks*tır.[15] Nahiv derslerinde başlangıç olarak Arapça edatların işlendiği Şeyh Abdülkâhir el-Cürcânî (471/1078)'nin "Avâmil" isimli kitabı, ardından Molla Yusuf el-Erketânî'ye ait Kürtçe olarak kaleme alınan "Zurûf" ve "Terkîba Avâmil" kitapları okunur ve ezberlenirdi. Belirtilen kitapları bitiren öğrenci, Cürcânî'nin adı geçen eserinin şerhi olan "Sa'dullah-i Sağîr" kitabını ikmal ettikten sonra Muhammed b. Abdirrahman el-Umerî el-Mîlânî'ye ait "Şerhu'l-Muğnî" kitabına başlar, şerhin metnini teşkil eden Ahmed b. Hasan el-Çarpendî'ye ait "el-Muğnî" ise ezberlenirdi. Şerhu'l-Muğnî'yi bitiren öğrenci, Sarf ve Nahiv ilmiyle ilgili ilk düzey öğrenimi tamamlamış olur, ardı sıra tekrar Sarf kitaplarından Sa'duddîn Taftazânî'nin İzzî kitabını şerh etmek için yazdığı ve medrese çevrelerinde "Sa'duddîn" olarak bilinen "Tedricü'l-Edânî" kitabı okunurdu.

---

[13] Ayrıca Bkz. Abdulmuttalip Arpa, "*Cizre Medreselerinde Arapça Eğitim Programı"*, Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s.414.

[14] Emsile kitabının yazarı tam olarak bilinmemektedir. Kitabın Hz. Ali (ra) tarafından yazıldığına dair iddialar ileri sürülmüş ise de bunun teberrüken olduğu belirtilmektedir. Bina kitabının yazarı da bilinmemekle birlikte (Mehmet Çakır, *DİA*, "Binaü'l-Ef'al" md. 6/179) Seyyid Abdullah (667/1245) olarak bilinen bir zat olduğu ileri sürülmektedir. (Bkz. İsmail Durmuş, *DİA*, "el-Emsile" md. 11/167, Mehmet Yalar, age, Sh. I/83.)

[15] Mehmet Yalar, age, s. I/83.

Yukarıda belirtilen kitapları tamamlayan öğrenci Arapça dilbilgisinin temel kurallarını ve kalıplarını öğrenmiş kabul edilirdi. Bu aşamada uygulama amaçlı olarak İbn Hişâm el-Ensârî'nin (761-1360) "el-İ'râb 'an Kavâidi'l-İ'râb" metni ve beraberinde de bu kitabı şerh etmek üzere Osmanlı müelliflerinden Ahmed b. Muhammed'in yazdığı "Hallu'l-Meakid bi-Şerhi'l-Kavâid" isimli eser okutulurdu.

Endülüslü İbn Malik'in (673/1274) manzum olarak yazdığı 1000 beyitten ve 2000 mısradan oluşan "Elfiye" kitabı medrese öğreniminde ezberlenen kitaplar arasında farklı önemli bir yere sahipti. Söz konusu manzum eseri şerh etmek üzere İmam Celâleddin es-Suyûtî (911/1505) tarafından kaleme alınan ve medreselerde kısaca "Suyûtî" olarak ifade edilen "el-Behcetü'l-Mardiyye" kitabı en zor kitaplardan biri olarak kabul edilirdi.

Yukarıda belirtilen kitapları tamamlayan öğrenci Abdurrahman Mevlâna Câmi'nin (898/1492) kaleme aldığı "Molla Câmi" diye bilinen "el-Fevâidü'd-Diyâiyye" isimli kitabını okumaya başlardı. Molla Cami kitabı, medrese öğrencisi açısından aynı zamanda bir üst rütbeye yükselme eşiğiydi. Bu kitaba başlamayanlar "feqi" olarak adlandırılırken, kitaba başlayanlar artık "talib" olarak adlandırılır ve feqilere ders verme niteliğini haiz olurdu. Derslerini taliplerden değil de medresenin hocasından alır, medresenin bulaşık yıkama, etrafı süpürüp temizleme ve benzeri bazı işlerinden de muaf tutulurdu.

Cami kitabından sonra talebelere mantık alanında Esîrüddîn el-Ebherî'nin (663/1264) "İsâgûcî" metni, Hüsameddîn el-Kâtî'nin "İsâgûcî Şerhi (Muğni't-Tullâb)", Molla Muhammed Fenârî'nin (835/1431) "İsâgûcî Şerhi", Kul Ahmed'in Fenâri Şerhine haşiye olarak yazdığı ve medrese çevrelerinde "Kavl Ahmed" olarak ünlenen kitap, el-Kazvînî'nin (695/1295) "Şemsiyye" isimli mantık kitabı ve bu metne yazılan şerh ve haşiyeler okunurdu. Bu metinlerin dışında, belagat, istiâre, vad', münazara ve kelam sahasında çok sayıda kitap takip edilirdi. [16]

Molla Bahri'nin ve öğrencilerinin medreselerinde Arapça Dilbilgisi öğretiminin yanında temel İslâm ilimlerine dair kaynaklara da önem verilirdi. Tefsir sahasında; geleneksel Osmanlı medrese müfredatında da yer verilen Kadı Beyzavî'ye ait Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil isimli tefsirin[17] yanı sıra, Celâleyn Tefsiri ve bu tefsire yazılan Sâvî ve Cemel şerhleri okunurdu. Suriye'li çağdaş müfessirlerinden Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin Safvetü't-Tefâsîr isimli

[16] Söz konusu eserlerle ilgili detay bilgiler için bkz. Yalar, agm s.87-89, Arpa, agm, s. 414-416.

[17] Mefail Hızlı, "*Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, Yıl: 2008, s. 30. Mustafa Şanal, "*Osmanlı Devleti'nde Medreselerde Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 14, Yıl : 2003/1, Sh. 154

eseri ise daha çok başlangıç seviyesindeki öğrencilere okutulurdu. Hadis sahasında; Sahih-i Buhârî, Riyazu's-Salihîn ve el-Tâc gibi hadis metinleri tedris edilirdi. Seyda Molla Bahri, Gazzâlî'nin İhyâ-i Ulûmiddîn eserini de talebelerine okutur, bu eserin okunmasına nispeten özel bir önem verirdi. İhya'yı okuyan talebeler eserin başka medreselerde okutulmadığını konuşur, bunu bir ayrıcalık kabul ederlerdi. Medrese eğitiminde hadis ezberletme geleneği yoktu. [18] Molla Bahri medresenin bulunduğu camide ve diğer yerlerde yaptığı vaazlarında Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin (373/983) Tenbîhü'l-Ğafilîn ve İmam Gazzâli'nin Minhâcü'l-Abidîn isimli eserlerinden yararlanırdı.[19] Şeyh Emin el-Kürdî el-İrbilî'nin (ö. 1332) Tenviru'l-Kulub isimli eseri de hoca efendinin sohbetlerinde yararlandığı kitaplardandı.[20]

Fıkıh sahasında okutulan kitaplar içerisinde Şafii mezhebi metinleri ağırlıklı bölümü oluştururdu. Bidayette talebe el-İsfehâni'nin (593/1196) Ğayetu'l-İhtisar isimli eserinin şerhi olan Şerhu İbn-i Kâsım kitabını, ardından da Nevevî'nin (676/1277) "Minhacü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftiyyîn isimli eserini okurdu. Minhâc'ın şerhlerinden olan Sirâcü'l-Vehhâc da takip edilen önemli fıkıh eserlerinden biriydi. Ayrıca yine Minhac'ın şerhleri arasında yer alan Hatib eş-Şirbinî'ye (977/1570) ait "Muğni'l-Muhtâc" isimli isimli eser okutulurdu. İbn Hacer el-Heytemi'ye (974/1566) ait "Tuhfetü'l-Muhtac" isimli fıkıh kitabının bir cildi ise, zorluk derecesi yüksek fıkıh metinlerine aşinalık sağlamak amacıyla okutulurdu[21]

Hanefi fıkhından Nuru'l-İzâh, Kuduri Şerhi ve Mülteka eserleri takip edilirdi. Fıkıh usulünden okunan kitap ise Taceddîn es-Sübkî'nin "Cem'ul Cevâmi" isimli Fıkıh Usûlü eseri ve şerhiydi.

Allame Sa'duddin Taftazânî'nin (792/1390) Necmeddin en-Nesefi'nin Akâidü'n-Nesefi isimli muhtasar kitabına yazdığı "Şerhu'l-Akaid" kitabı, Akaid sahasında çok önem verilen ve metin kısmı ezberlenerek tedris edilen bir eserdi.[22]

6. Öğrencileri Tarafından Kurulan Medreseler

a. Sarıcan Mahallesi Erkek Medresesi

Elazığ il merkezinde bulunan medrese Seyda Molla Bahri'nin öğrencilerinden Seyda Molla Muhammed Özdemir tarafından 1990 yılında Sarıcan Mahallesi Camii müştemilatında kurulmuştur. Caminin son cemaat mahallinde

---

[18] Ahmet Bekiroğlu ile 13.03.2015 tarihinde gerçekleştirilen görüşme. Sait Sarı ile gerçekleştirilen 22.04.2015 tarih görüşme.

[19] Zenelabidin Yıldız ile 18/03/2015 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı merkezinde yapılan görüşme.

[20] Zeynelabidin Yıldız'la yapılan adı geçen görüşme. Söz konusu bilgiler Ahmet Bekiroğlu ve Fikret Öner ile Ayetullah Tunç tarafından da yapılan şifahi görüşmede teyit edilmiştir.

[21] Ahmet Bekiroğlu ve Zeynelabidin Yıldız ile yapılan adı geçen görüşme.

[22] Ahmet Bekiroğlu, Zeynelabidin Yıldız ve Abdülkerim Aksoy'la yapılan 13.04.2015 tarihli görüşmeler.

oluşturulan 12-15 kişilik koğuşta yatılı olarak kalan talebelerin yanı sıra, Sarıcan Mahallesinde ikamet eden ailelerin çocukları da medreseye gündüzlü olarak devam etmişlerdir. Medrese faaliyetleri daha sonra cami bitişiğine inşa edilen üç katlı müstakil binanın üçüncü katında sürdürülmüştür. Halen Seyda Molla Sait Sarı ve Seyda Molla Ahmet Bekiroğlu ile Seyda Molla Ayetullah Tunç söz konusu medresede müderrislik yapmaktadır.

b. Sarıcan Mahallesi Kadın Medresesi

Seyda Molla Bahri'nin icazetli talebelerinden Kur'an Kursu Öğreticisi Münteha Özdemir, icazet aldıktan sonra Sarıcan Camiinin bitişiğindeki iki katlı müstakil Kur'an kursu binasının birinci katında kadınlara yönelik medrese öğretimini başlatmıştır. Medresede halen ortalama 40-45 kadın talebeye gündüzlü öğrenim verilmektedir.

c. Kulundere, Gündoğdu ve Akpınar Köyü Medreseleri

Seyda Molla İsmail Arslan, 1966 yılında Seyda Molla Bahri'den icazet aldıktan sonra, aynı yıl içerisinde fahri imam-hatip olarak atandığı Kulundere Köyü camii müştemilatında ortalama 8-10 civarındaki talebeye yönelik bir medrese kurmuştur. 1981 yılında Karakoçan'ın Gündeğdi (Cobur) köyüne tayin edilen İsmail Arslan, burada da medrese kurarak yılda yaklaşık 15 talebe okutmuştur. 1987 yılında emekli olarak tedrisatı Karakoçan'ın Akpınar Köyü'nde 1994 yılına kadar devam ettiren İsmail Arslan'ın sağlık sorunları artınca medrese faaliyetine ara verilmiştir.[23]

d. Yünlüce ve Karakoçan Medreseleri

Seyda Molla Bahrinin öğrencilerinden Molla Ahmet Bekiroğlu fahri imam-hatip olarak göreve başladığı Elazığ Merkeze Bağlı Yünlüce (Mürü) Köyü Camiinde 1974 yılında bir medrese kurulmuş, burada yıllık ortalama 8-10 kişi tedrisat görmüştür. Adı geçen 1977 yılı sonunda Karakoçan İlçesine Vaiz olarak atandığında, ilçe Merkezinde iki katlı müstakil bir binada medrese kurmuş, yıllık ortalama 15-20 talebe burada tedrisata iştirak etmiştir. 12 Eylül 1980 askeri darbesi sırasında yaşanan birkaç aylık kesinti dışında faaliyetini aksatmadan sürdüren medrese, müderrisin Bingöl İline Vaiz olarak atanmasıyla birlikte 1985 yılında sonlanmıştır.[24]

e. Sarıcan Beldesi Medresesi

Sarıcan Beldesi Medresesi Seyda Molla Bahri'nin öğrencilerinden Seyda Molla Sait Sarı tarafından 1977'de kurulmuştur. Belde merkezindeki eski taş mescidin son cemaat mahallinde 15-20 kişilik öğrencinin öğrenim gördüğü

[23] Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi, İsmail Yıldız'a ait hizmet cetveli, Zeynelabidin Yıldız'la yapılan mülakat.

[24] https://ikys.diyanet.gov.tr/Personel/Personel.aspx?Detail=1, erişim tarihi: 24.04.2015 Zeynelabidin Yıldız, Abdülkerim Aksoy ve Fikret Öner'le yapılan görüşmeler.

medresede yaz aylarında eğitim Beldeye bağlı yaylalarda devam ettirilmiştir. Yıllık ortalama 10-12 kişi öğrenim gördüğü medrese, müderrisin 1997 yılında Sarıcan Belediye Başkanlığına seçilmesine kadar devam etmiştir.[25]

f. Fatih Camii Medresesi

Seyda Molla Bahrinin talebelerinden Molla Fikret Öner tarafından 1988 yılında Elazığ Yazıkonak Beldesi Fatih Camiinde kurulan medresede yıllık ortalama 10-15 öğrenci yatılı ve gündüzlü olarak öğrenim görmüştür. 1997 yılında başlayan "28 Şubat" sürecinde medrese kapatılmıştır.[26]

g.Kırklar Mahallesi Medresesi

Seyda Molla Bahri'nin vefatının ardından geriye bıraktığı tek maddi mülkü olan evi kendi medrese haline getirilmiştir. Halihazırda 10-15 talebenin tedrisat gördüğü medresenin hocalığını Molla Muhammet Özdemir ve Molla Yusuf Aydın yapmaktadır.[27]

h.Şeyh Haydar Baba Medresesi

Elazığ Merkez Karşıyaka Mahallesinde Elazığ Müftülüğüne bağlı Şeyh Haydar Baba Yatılı Erkek Kur'an Kursu bünyesinde kurulan medresede Seyda Molla Bahri'nin icazetli talebelerinden Molla Bilal Cengiz ve Molla Ahmet Enes tarafından öğrenim verilmektedir. Medresede yaklaşık 20-25 öğrencinin tedrisat görmektedir.[28]

i. Şeyh Cemil Efendi Medresesi

Şeyh Haydar Babanın oğullarından Şeyh Cemil Efendi (Evliyaoğlu)'nun himayesindeki Uluçınar Derneği tarafından 2010 yılında Doğukent Mahallesinde iki katlı müstakil bir binada kurulmuştur. Üniversite ve imam-hatip lisesinde okuyan öğrencilere meslek dersleri konusunda pekiştirici eğitim verilmektedir. Seyda Molla Bahri'nin talebelerinden Seyda Molla Abdussebur Durumlu'nun hocalık yaptığı medresede Seyda Molla Ayetullah Tunç da kısmi zamanlı olarak tedrisata ve medresenin yönetimine yardımcı olmaktadır.[29]

j. Sefkarlı Seyda Molla Muhammed Sait Derneği Medresesi

Molla Bahri'nin icazetli talebelerinden Elazığ Merkez Selimiye Camii İmam-Hatibi İsmail Arpacık ile Vaiz Ali Rıza Arpacık'ın müderris olarak tedrisatta bulundukları medrese, yörede tanınan medrese alimlerinden Sefkarlı Seyda Molla Muhammed Sait adına kurulan dernek tarafından desteklenmektedir. Kırklar mahallesinde müstakil bir binada 1993 yılından bu yana faaliyet veren medresede ortalama 30-40 öğrenci tedrisat görmektedir.

[25] Sait Sarı'yla yapılan adı geçen mülakat.

[26] M. Fatih Öner, 27.03.2015 tarihli görüşme.

[27] Ayetullah Tunç'la 12.04.2015 tarihinde Elazığ Merkez Sarıcan Camiinde yapılan görüşme.

[28] Ayetullah Tunç, adı geçen görüşme.

[29] Ayetullah Tunç, adı geçen görüşme.

Medresede eğitim faaliyeti Molla İsmail ve Ali Rıza Arpacık tarafından yürütülmektedir.[30]

7.İlim ve Eğitim Anlayışı

Seyda Molla Bahri'nin medresesinde öğrenim gün boyu devam ederdi. Güne sabah namazının cemaatle kılınmasıyla başlanır, kahvaltı birlikte alınır, ardından hoca medresede öğrencilerin de bulunduğu genişçe bir salonda bir köşeye konulan mindere oturarak öğrencilere ders vermeye başlardı. Molla Cami kitabını ve sonrasındaki kitapları okuyanlara-ki bunlara talip denirdi- Seyda bizzat ders verir, bu kitaba henüz geçmemiş –feqi olarak adlandırılan- öğrencilere ise talipler ders verirlerdi. Seyda yerine geçtikten sonra önceki günün dersini yeterince anladığını düşünen talipler hocanın yanına giderek yeni derslerini öğrenirlerdi.

Medrese hocası başlangıç derslerini bitiren talebelerin her birine derslerini yüz yüze anlatırdı. Vakti verimli kullanmak için olsa gerek hoca, dersi çok seri bir şekilde anlatırdı. Anlatım sırasındaki boşluklar ve duraklamalar sırasında talebe dersi anladığını göstermek için "belé seyda" diyerek mukabele ederdi. Bu sırada daha önce aynı kitabı okumuş olanlar ya da hali hazırda o kitabı okumaya devam edenler de hocanın yakınında durarak dersi dinler, hocadan daha fazla istifade etmeye çalışır, varsa eksikliklerini düzeltirlerdi.

Ders sırasında öğrenci zihnine takılan yerleri hocasına sorabilir, açıklamayı yeterli görünce de "belé seyda" diyerek karşılık verirdi. Dersi biten öğrenciden sonra sıradaki öğrenci dersini almak üzere hocanın yanına gelir, bu şekilde eğitim abdest, namaz, yemek vb. ihtiyaçlar nedeniyle oluşan doğal fasılalar dışında akşamın ilerleyen vaktine kadar devam ederdi. Hocanın birebir ders vermeye devam ettiği sırada diğer öğrenciler aynı salonun farklı köşelerinde gruplar oluşturur, kendi aralarında derslerini müzakere ederlerdi. Müzakere sırasında daha ileri metinleri okuyan öğrenciler bidayet seviyesindeki öğrencilerin derslerini dinler, takıldıkları ibare veya metinleri izah ederlerdi. Müzakere aynı zamanda talebeye konu anlatma ve öğretme kabiliyeti kazandıran bir faaliyetti. Metin ezberlemesi gereken öğrenciler ise hocanın olduğu salonda bulunmaz, başka bir odada ya da çoğunlukla dışarıda ezberlerini ikmal ederlerdi.

Seyda Molla Bahri vaktinin neredeyse tamamını talebeleri okumaya hasreder, tek tek ders verdiği öğrencilerin tedrisatını tamamladığında çoğu zaman gece vakti evine gitmek durumunda kalırdı[31] Ders hocası aynı zamanda caminin fahri imam-hatibi ve tasavvuf şeyhi olduğundan, namaz vakitlerinde

[30] İsmail Arpacık'la 12.04.2015 tarihinde Elazığ Merkez Sarıcan Mahallesi Kur'an Kursu'nda yapılan mülakat.

[31] Ahmet Bekiroğlu, adı geçen görüşme.

zorunlu olmadıkça mutlaka camiye gelir, cemaatle namaz kıldırır, ardından Kadiri tarikatına göre zikir çektirirdi.

Medresede davranış ve ahlak kuralları konusunda özel bir eğitim verilmezdi. Hocanın zaman zaman derslerde okunan tefsir ve hadis metinleri bağlamında talebelere nasihatte bulunması dışında müstakil başlıklar halinde ahlaki davranışlar anlatılmazdı. Aynı şekilde hoca öğrencilere, "şunu şöyle yapın", "şunu yapmayın", "hadi birlikte şunu yapalım" gibi telkinlerde bulunmazdı. Ancak hocanın bizzat sergilediği tutum ve davranışların yanı sıra, medreselerin geleneksel atmosferinin de etkisiyle öğrenciler namaz vakti geldiğinde kendiliğinden abdestlerini alıp cemaatle namaz kılmak üzere hazır bulunur, birbirlerine karşı kullandıkları dil ve üslupta kabalıktan kaçınır, ahlaki kuralları ihlal etmemeye özen gösterirlerdi. Öğrenciler birbirinin hukukuna saygı duyar, çirkin ifade ve davranışlardan kaçınır, nezaket, şefkat ve merhametle hareket ederlerdi. Her talebe nasıl giyineceğini, topluluk içinde nasıl davranacağını, halkla münasebetini nasıl şekillendireceğini gözlem yoluyla öğrenirdi.

Seyda Molla Bahri'nin icazetli talebelerinden Molla Fikri bu konuda şunları ifade etmiştir:

"*Seydamız Molla Bahri'ye karşı talebeler inanılmaz bir hürmet besliyordu. Âlimlerimize karşı halkımızın gösterdiği hürmetin bin katını biz talipler ve fakiler hocamıza gösteririrdik. Seydanın yanında diz kırarak, sesimizi yükseltmeden, denilenleri kulak kesilerek dinlemer, derslerimize gece-gündüz çalışırdık. Sokağa çıktığımızda Seydamızın gösterdiği vakar, heybet ve temsil ettiği ilmin ağırlığını üzerimizde hissederdik. Birçoğumuzun sakalının yeni yeni çıktığı dönemde, başımızda hiç eksik olmayan takkeler ve çoğu zaman sarıklarla sokağa çıktığımızda, sanki tüm insanların gözlerini üzerimizde hisseder, başımız önümüzde utanarak yürürdük. Gepegenç olanından en büyük talibe kadar medrese talebesi olduğumuzu insanlar hemen anlar, kadınlar biz geçtiğimizde hürmeten ayağa kalkar, yüzlerini örter, edeplerinden ötürü başka istikamete dönerlerdi.*"

Molla Fikret hocanın anlattığı bu anekdot, Seyda Molla Bahri'nin bizzat sergilediği tutumların öğrenci üzerindeki etkisiyle ilgilidir. Öğrencileri ve müritleri Seyda'nın günlük yaşamının tevazu, nezaket ve zarafetle güzelleştiğini şu ifadelerle anlatır: "*O hiçbir zaman gelişi güzel oturmaz, talebelerine ders verirken dahi karşısında bir büyüğü varmış gibi dizlerini birleştirerek nezaketle oturur, ayaklarını asla uzatmaz, bacak bacak üstüne atmazdı. Giyim ve kuşamına çok dikkat eder, daima temiz, bakımlı ve düzgün giyinirdi. Konuşurken muhatabına hafif bir tebessümle ve şefkatle bakar, ona değer verir, nasihat ederken de tatlı bir dil kullanırdı. Misafiri geldiğinde ayağa kalkar, onu yolcu ederken de yine ayağa kalkar ve dışarıya kadar misafirine eşlik ederdi.*"

Molla Bahrinin eğitim anlayışında öfke, sert üslup veya fiili şiddet yoktu. Sakin ve seri bir üslupla dersi anlatır, öğrencilerin sorularına sabırla cevap verir,

talebenin başarısızlığını yüzüne vurmazdı. Talebelerin Medreseye gelmeleri ve derse katılımları tamamen gönüllülük esasında dayalıydı. Seyda Molla Bahri, medresenin fiziki imkanları elverdiği sürece ilme talip olan hiç kimseyi kapısından geri çevirmezdi. Medreseye katılmak isteyen talebelere eleme amaçlı herhangi ölçme-değerlendirme işlemi yapmazdı. Talebe kendi rızasıyla ve istediği sürede medresede kalır, başka hocalardan ders okumak üzere farklı medreselere gitmek isteyenlere gönül hoşluğuyla müsaade edilirdi. Molla Bahri'nin öğrencilerinden bir kısmı icazet için gerekli kitaplardan bazısını farklı medrese hocalarının yanında okumuştur. Suriye, Diyarbakır, Muş, Siirt, Ağrı vb yerlere giden öğrenciler, burada bir süre tedrisat gördükten sonra medreseye dönmüşlerdir. Seyda'nın öğrencilerine sunduğu bu anlayış, öğrencilerinin başka hocaların fikirlerinden istifade etmesine imkân sunduğu gibi farklı mekanları ve medrese modellerini deneyimleme fırsatı da sağlamıştır.

Seyda Molla Bahri tedrisatı tamamen bir din hizmeti ve irşat hizmeti olarak görürdü.[32] İlmi ve tasavvufi faaliyetlerinden dolayı herhangi bir maddi kazanç beklentisi yoktu. Karakoçan İlçe Müftülüğü tarafından müteaddit defalar kendisine gerekli prosedürleri tamamlayıp resmi kadro verilmesi teklifleri iletilmiş, ancak o, rızık endişesiyle resmi görev üstlenemeyeceğini, resmi görev üstlenmek için yetkililerden talepte bulunması halinde Allah (cc)'ın; "*kulum bu güne kadar ben senin rızkını bir şekilde verdim, şimdi sana ne oluyor da rızık endişesiyle başkalarına boyun büküyorsun*" diyebileceğini belirtmiştir.

İlim ve irfan hizmetkârlığını hiçbir zaman geçim yahut imkan sahibi olarak görmezdi. Geçimini sağlamak için yaz aylarında kendisine ait küçük ve büyükbaş hayvanlarını alarak köylülerle birlikte Tunceli'ye bağlı Çarek yaylasına veya kendi köyü olan Ğeydmem'e bağlı yaylalara götürür, böylece kış aylarında kendisinin ve ailesinin rızkını temin etmeye çalışırdı. İlim tahsil etmek için medreseye gelen öğrencilerden 5-6 tanesinin iaşe ve ibatesini de üstlenirdi. Evine misafir kabul etmekten ve onlara ikramda bulunmaktan memnuniyet duyardı. İlim rütbesini tüm mertebelerin üzerinde gören merhum Seyda, ilim adamlığı vakarını her ortamda muhafaza etmişti. "*Ne sultanın sarayı, ne zenginin sofrası*" sözü ona aitti. O bu veciz sözüyle, din adamlarının ve şeyhlerin dünyevi beklentilerle maddi servet sahiplerinin ve devlet büyüklerinin makamlarına gidip görüntü vermesini hoş karşılamadığını ve bu davranışların doğru olmadığını vurgulamıştı.

Molla Bahri dersleri kürtçe ve zazaca olarak verirdi. O dönemde medresede Türkçe bilen yeterli sayıda kimse yoktu. Tükçe eğitim alanlar az çok Türkçe bilen taliplerin yanına verilirdi.

Molla Bahri'nin medresesine Sarıcan'dan gelenler gündüzlü gelip giderdi. Uzak köylerden veya şehirlerden gelenler ise medresede yatılı kalır, yemeklerini

[32] Ahmet Bekiroğlu, 02/02/2015 tarihli görüşme. Selahattin Dinsever, 11.04.2015 tarihli görüşme.

de Yığ'lıların evlerinde yerlerdi. Her öğrenci köylülerden birinin evine misafir olarak kabul edilirdi. Köylüler günlük yemeklerini medrese öğrencileriyle paylaşırlardı. O dönemlerde genelde halk fakirdi. Maddi durumu normal olanlar da vardı. Ancak insanlar cömertti. Medrese öğrencisine ikram etmeyi onurlu bir iş olarak kabul ederlerdi.

Onun ilim adamına duyulan güven ve itibarı ne kadar önemsediğini gösteren olaylardan birini yine talebelerinden dinleyelim: "*Bir defasında Sarıcan'da bir sulh işine gittik. Öğlen yemeği vakti yemek ikram edildi. Yemekten önce Seydaya ibrik tuttular, ellerini yıkadı. Mendil verdiler. Ev sahibi elleriyle işaret ederek "Seydam iki tarafı da eşit tutasın" dedi. Seyda hiç ses çıkarmadı. Geçip mecliste oturdu. Bir süre sonra da arkadaşlarına, "kalkın gidiyoruz" dedi. Ev sahibi "bizi barıştırmak için geldiniz, gitmeseniz" dedi. Seyda, "hayır, sen bize güvenmiyorsun, bana bizi eşit tut dedin, sizi eşit tutmak dışında ne yapacağım ki, senin hocalara şüphen var*" dedi ve meclisi terk etti. Tüm ısrarlara rağmen o işe devam etmedi. Seyda ilim adamının güvenilirliğine en ufak bir leke gelmesine müsaade etmezdi.

Talebesi Molla Ahmet Bekiroğlu, hocasını şöyle tanımlamaktadır: "*Ben Seyda Molla Bahri Efendi'yi tanıyıncaya kadar, kitaplarda yazılı hakiki ilim adamı tasvirinin gerçekte karşılığının bulunmadığını, bu niteliklere sahip bir ilim insanının çağımızda olamayacağını sanıyordum. Seyda'yı görünce kitaplarda yazılı üstün niteliklere sahip ilim adamlarının hala var olduğuna ve olabileceğine inandım.*"

Yaz aylarında öğrenciler çalışmak ve ailelerine yardımcı olmak üzere köylerine dağılırlardı. Bu dönemde medreseye ara verilir, Seyda Molla Bahri ailesiyle birlikte Çarek Yaylasına giderdi. Ancak yaylada da boş durmaz, civar yaylalardan günü birlik ders almaya gelen talebeleri okutur, evine gelen misafirlerine ikramlarda bulunur, onları dini konularda irşat ederdi. Kış aylarına doğru talebeler medreseye döndüklerinde Seyda Molla Bahri talebelere ibare sorup terkibini yaptırır böylece ara dönemde öğrencinin seviyesinin gerileyip gerilemediğini anlardı.

Onun fıkıh bilgisine hakimiyeti çevresinde bilinirdi. Bu nedenle o, ilmi kişiliğinin yanı sıra, halkın sorunlarını çözen, insanlar arasındaki husumeti gidermek için çaba gösteren ve toplumsal çatışmaların oluşmasını önleyici gayretler sergileyen bir anlayışa sahipti. Bu anlamda onun ilim anlayışı, duvarların arasında sıkışan bir ilim anlayışı değil, halkın hayatına etki eden ve toplum yaşantısını yönlendiren bir anlayıştı.

Seyda Molla Bahri'nin ilim ve tedrisatı ifrat ve tefritten uzak, Ehl-i Sünnet geleneğini temel alan bir anlayışla yürütmüştü. "*Tekfir düşüncesine yönelen, öğrendikleri ilmi insanların zihinlerini bulandırmak için kullanan insanlara karşı üzüntü duyar, "ilmi layık olmayana öğretmemeliymiş, hocalarımız bize bunu çok söylerdi, ama biz onları dinlemedik, ilmi layık olmayan bazılarına öğrettik, sağa sola yalpalıyorlar, istikrarlı fikirleri yok, camiye cemaate iştirak*

etmiyorlar, resmi imamların arkasında namaz kılmıyorlar, sadece kendilerinden kabul ettikleri imamların arkasında namaz kılıyorlar, insanlara "şu şu işler küfürdür" diyorlar ama kendileri bu söylediklerini yapıyorlar" derdi.[33]

Talebe ve müritlerine okumayı ve öğrenmeyi tavsiye eden Seyda Molla Bahri, iman ve inanç konuları öncelikli olmak üzere talebelerini ilme teşvik etmekle birlikte, tek başına ilim ve öğrenmenin yeterli olmadığını, tüm işlerin özünde samimi bir niyet ve Allah rızasının bulunmasını gerektiğini vurgulamıştır. "*Her amelin rükün ve şartları vardır. Ancak iki şart vardır ki bunlar tüm ameller için ortak şarttır. Birincisi; ameller Hz. Peygamber'in öğrettiği dine, yani şer'i şerife uygun olmalıdır. Allah, kendi rızasını, Peygamberinin şeriatına uymaya bağlamıştır. Şer'i şerife uymayan amelin bir çöp kadar dahi değeri yoktur. İkincisi; ne yaparsan yap, Allah rızası için olsun. Yapılan amele Allah rızası dışında herhangi bir şey katılırsa, bu amelden hiçbir fayda olmaz.*"[34]

Kur'an ve Sünnet bütünlüğü Seyda Molla Bahrinin anlayışının temelini oluşturmaktadır. Ona göre dinin doğru anlaşılıp yaşanmasında Kur'an-ı Kerim'in yanında Hz. Peygamberin Sünneti de vazgeçilmezdir. Çünkü tüm peygamberler kendilerine gelen ilahi vahiy çerçevesinde konuşurlar. Peygamberlerin ilahi vahiy dışında konuştukları düşünülemez. "*Mealci'ler; Kur'an'da şu yoktur, bu yoktur diyorlar. Esasen bu ifadeleriyle Hz. Peygamberin sünnetini yok hükmünde kabul ediyorlar. Akşam namazının farzının üç rekat olduğu, öğlen namazının farzının dört rekat olduğu Kur'an'ın neresinde yazılı? Bunlar bizlere Muhammed Mustafa'dan geldi. Helaller ve haramlar bize ondan geldi. Dolayısıyla, Hz. Peygamber konusunda hakiki bir imana sahip olmalıyız.*" Seyda Molla Bahri'nin günümüze intikal eden matbu veya yazma bir eseri tespit edilememiştir. Talebelerinden Ahmet Bekiroğlu Seyda'nın Zazaca bir akait kitabı yazdığını ifade ettiğini ancak kendisinin bu kitabı görmediğini belirtmiştir.[35]

C. TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ

1.Silsilesi

Seyda Molla Bahri, tarikat silsilesi olarak Palulu Şeyh Haydar Baba (Ö. 1979) Efendi'ye bağlıdır. Elazığ'da yaygın olan Kadiri ve Nakşi tarikatlarının ikisinde de seyr-ü sülûk eden Haydar Baba, öncelikle Kadiri tarikatı dersini Sağunalı Şeyh Mehmet Baba (Hacı Baba) Efendi'den almış ve onun yanında yetişmiştir. Şeyhinin vefatının ardından Mirmehmetli Şeyh Hacı Cuma Efendi

[33] Ahmet Bekiroğlu, adı geçen görüşme.

[34] Video kaydı. https://www.youtube.com/watch?v=0AGhQFNwosE erişim tarihi: 15.04.2015

[35] Ahmet Bekiroğlu, adı geçen görüşme.

(Ö. 1944)'nin yanında çileye girerek Nakşibendi tarikatında da sülûk etmiş ve icazet almıştır[36]

2.Şeyh Haydar Baba ile İrtibatı ve Tasavvufi Anlayışı

Şeyh Haydar Baba memleketi Palu'nun ve Elazığ'ın farklı yerleşim birimlerinin yanı sıra Karakoçan ve köylerinde de toplumu dini ve ahlaki konularda irşat ediyordu. Molla Bahri, Hocası Molla Muhammed'in yanında öğrenim görürken Sarıcan ve Yığ Köylerine irşat için gelen Haydar Baba ile tanışmış, akabinde de genç yaşta ona mürit olmuştu.

Şeyh Haydar Baba Hazretleri, oğulları Cemil Efendi ve Abdulkadir Efendi'nin yanı sıra, Molla Bahri'yi de kendisine halife olarak bıraktı. Haydar Baba'nın kendi oğullarının yanında kendisiyle akrabalık bağı bulunmayan bir medrese hocasına halifelik vermesi bölgede çok yaygın bir durum değildi. Müritleri Molla Bahri Efendi'ye icazet vermesinin hikmetini sorduğunda, Şeyh Haydar Baba; "*Bahri bu ümmeti ilimle irşat ediyor, ona bu görev mânâdan gelen emir üzerine verildi*" diye izah etmişti.[37]

Şeyh Haydar Baba'nın vefatının ardından Kırklar Mahallesinde kendi imkânlarıyla inşa ettiği evinin zemin katını ilim ve irfan mektebi haline getirdi. Dergâhına işçi, köylü, memur, esnaf, işadamı gibi farklı kesimlerden insanlar geldiği gibi, medrese, lise veya üniversitede okuyan genç nesiller de geliyordu. İrfan, hikmet ve ahlak konularında Seyda Efendi bu insanlara irşatta bulunuyor, sohbet meclislerinde dini konuları anlattıktan sonra "*hadi biraz zikir edelim*" diyerek zikir ve salavatlarla gönüllere hitap ediyordu.[38] Dergâha gelenlerle oğulları ve torunları alakadar olur, onlara hizmet ederlerdi. Bunun yanı sıra müritlerden bir kısmı da gönüllü olarak misafirlere hizmet ederlerdi.

Seyda Molla Bahri, tasavvufu İslam ilim geleneğinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş, onu farklı kaynaklara dayandıran anlayışlara karşı müritlerini bilgilendirmişti. "*Tasavvuf ilminin Hint kökenli olduğu iddiası uydurmadır. Tasavvuf ilmini vad' eden Cenâb-ı Allah'tır. O, bu ilmi Peygamberimize ve ondan önceki peygamberlere vahyetmiştir. Tasavvuf üç temel üzerinde kuruludur. Şeriat, tarikat ve hakikat. Şeriat; Allah'ın Hz. Peygamber aracılığıyla bizlere gönderdiği dindir. Bu dinin esası tevhittir. Ayrıca dinin amelle ilgili hükümleri vardır. Tarikat ise, Allah'ın emirleri olan şeriatla amel etmek, dinin yasakladıklarından zahiren ve batınen kendimizi korumaktır. Haramlardan uzaklaşmamızın yanı sıra mekruhlardan da geri durmaktır. Farz olan ibadetleri usulüne uygun yerine getirmek, kuvvetimiz dâhilinde nafile ibadetleri de ihmal etmemektir. Hakikat; kalbin Allah'ı bilmesidir. Bu, onun*

[36] Bkz. Günerkan Aydoğmuş, "Harput Kültüründe Din Alimleri", T.C. Elazığ Valiliği Elazığ Eğitim, Sanat, Kültür, Araştırma, Tanıtma ve Hizmet Vakfı Yayını, Çağ Ofset Matbaası, Elazığ 1988. Sh. 8.

[37] Ahmet Bekiroğlu, adı geçen görüşme.

[38] Video kaydı. https://www.youtube.com/watch?v=0AGhQFNwosE erişim tarihi: 15.04. 2015.

peygamberlerini, kitaplarını ve iman hakikatlerini bilmeyi içerir. Allah'ın ve peygamberini bilip iman edenler ehl-i necât, bundan mahrum kalanlar ise ehl-i şakavet olurlar. Bütün bunları bildikten sonra bir şeyhin emrine girerek ona itaat eder. Allah'ın yolunda sebat ederek yoluna devam edenlere Allah (cc) büyük ikramlarda bulunur, kalplerini keşfeder. Tasavvuf ilminin amacı ve gayesi budur. Bu yüzden tasavvuf ilmi, tüm ilimlerin aslıdır. Her Müslümanın tasavvuf ilmini bilmesi gerekir. Tasavvuf ilminin hükmü genelde vücub-u aynidir. Vücub-u kifai değildir."[39]

Ona göre tasavvuf, insanın samimiyeti ve rıza-i ilahiyi kalbe yerleştirmesi ile ilgili olduğundan ilimlerin en önemlisi olarak kabul edilmelidir. "*Tasavvuf, ilimler içerisinde en şerefli olanıdır. Çünkü tasavvuf, Allah'ı tanımanın, onu anmanın ve sevmenin ilmidir. Bu anlamda tasavvuf; tefsir, fıkıh, hadis gibi diğer ilimlerin de aslıdır. İlimler, Allah'ın rızasına erme gayesinin dışında olamaz. Allah rızası dışında yapılan her şey, hiç mesabesindedir. Tasavvuf diğer ilimlerin ruhudur.*"[40]

Seyda Molla Bahri'ye göre tasavvuf, aynı zamanda bir manevi-ahlaki eğitim ve terbiye süreci olduğundan, bu süreci yaşamak için tarikata mensup olmak ve bir şeyhin emrine tabi olmak gerekir. Ancak tabi olunan şeyh, ilmi, ameli ve itikadı doğru olan bir mürşit olmalıdır. "*Tarikata neden ihtiyaç var? Bir şahsa tabi olmanın sebebi nedir? Çünkü kibir, haset, riyakârlık ve benzeri emraz-ı kalbiyye (kalbin hastalıkları) vardır. Bunlar nasıl temizlenebilir. Bir danışmanın vesilesiyle, onun terbiye etmesiyle temizlenebilir. Bu anlamda her bir insan bir danışman, bir şeyh lazımdır. O bakımdan bir mürşide teslim olmalısınız. Peki bu mürşit kim olmalı? Mürşit, ilmini, amelini, ahlakını, tarz ve hareketini, şeriatın benimsediği, akl-ı sâlimin beğendiği bir kimse olmalıdır. Bu şarttır."*

Ona göre tarikata girmek, aynı zamanda insanın sorumluluğunu artırır. Bu bakımdan mürit, diğer insanlara nispetle daha fazla dikkatli olmalıdır. Sadece dini konularda değil, ülkede ve dünyada yaşanan olaylardan da haberdar olmalı, yaşadığı tarihi süreçleri bilmelidir. "*Müritler dikkatli olmalıdırlar. Bir dönem ümmeti İslam dininden uzaklaştırmak istediler. Çocukluk yıllarımda okulda öğretmenimin bizi öldükten sonra dirilmenin olmayacağına inandırmak için derste verdiği örnekleri hatırlıyorum. Sizler zamanın ahvaline uymayın. Bir elinizde Kur'an, diğer elinizde Hadis-i Şerif olsun. Zamanın ahvaline uyan gider, uyan gider, dikkatli olun.*"[41]

[39] http://www.dailymotion.com/video/xel7i3_tasavvuf-ilminin-onemi-1-anadolucin_school, erişim tarihi 12.04.2015.

[40] http://www.dailymotion.com/video/xel7i3_tasavvuf-ilminin-onemi-1-anadolucin_school, erişim tarihi 12.04.2015.

[41] Youtube video

Molla Bahri şeyhliği göstermek, keramet yahut keşifleri anlatarak insanların kendisini beğenmesini ve makamını idrak etmelerini arzulamak ilahi kudrete saygı göstermemektir. "*Gösteriş ve riyakârlık şeytanın ve nefsin en çok öne çıkardığı şeylerdir. Beni bilsinler, beni görsünler, beni işitsinler de beğensinler anlayışı, en tehlikeli hastalıktır. Peygamber'in ifadesiyle şirk-i hafidir. Çünkü bu, Allah'tan başkasından karşılık umut etmektir. Onun için diyorum ki: ihlas, ihlas, ihlas. Gösteriş ve beğenilme arzusu pek çok kimseyi helake götürmüştür. İnsan maddi ve manevi derecelerde nereye ulaşırsa ulaşsın, hiçbir şey kendinden bilmemelidir. Hatta insanın kendisini "hiç" kabul etmesi gerekir. Sahip olduğu manevi hünerleri insanlara göstermek, onları bilmesini dilemek mi aman!*" [42]

Tarikata giren müritler diğer insanlara nispetle daha fazla dikkatli olmalıdır. Sadece dini konularda değil, ülkemizde yaşanan olaylardan da haberdar olmalı, yaşadığımız tarihi süreçleri bilmelidirler. "*Müritler dikkatli olmalıdırlar. Bir dönem ümmeti İslam dininden uzaklaştırmak istediler. Çocukluk yıllarımda okulda öğretmenimin bizi öldükten sonra dirilmenin olmayacağına inandırmak için derste verdiği örnekleri hatırlıyorum. Sizler zamanın ahvaline uymayın. Bir elinizde Kur'an, diğer elinizde Hadis-i Şerif olsun. Zamanın ahvaline uyan gider, uyan gider, dikkatli olun.*"[43]

Kadiri tarikatına mensup olan Seyda Molla Bahri, ibadetlere karşı çok düşkündü. Günün fazlası ibadetle geçer, farz ibadetlerin yanı sıra nafile ibadetlere çokça devam ederdi. İbadeti hayatın vazgeçilmezi olarak kabul eden Seyda, sürekli abdestli bulunmayı çok önemser, müritlerini ve öğrencilerini bu konuda sık sık tenbih eder, beş vakit farz namaz konusunda ise çok daha sık telkinlerde bulunurdu. Müritlerine "*boynunuzu verin lakin bir vakit namazınızı sakın vermeyin*" diyerek, hayatın içinde olmayan, kişinin davranışlarına yansımayan dindarlık anlayışını şiddetle tenkit ederdi [44]

Seyda Molla Bahri'nin tasavvufi anlayışı insanların bilginin yanında ibadetlerini de yapmaları konusunda onlara rehberlik etmekten ibaretti. Medrese geleneği içerisinde hem şeyh, hem de seyda olanların ilişkileriyle ilgili olarak; "onların temsil ettikleri tarikatın ilkeleri çerçevesinde insanları manen terbiye edip nefsin kötü arzu ve temayüllerinden arındırmaya çalışırken, şeyhle mürit arasında inanç merkezli olan bu bağlılığın, zaman içinde karşı konulamaz bir psikolojik, sosyal ve siyasal nüfuza dönüştüğü"[45] şeklindeki tezin aksine Seyda Molla Bahri, hem şeyh, hem de Seyda olmayı toplum nezdinde psiko-sosyal ve siyasi kazanım aracı olarak değerlendirmemişti.

---

[42] https://www.youtube.com/watch?v=0AGhQFNwosE erişim tarihi: 15.04.2015

[43] https://www.youtube.com/watch?v=0AGhQFNwosE erişim tarihi: 15.04.2015.

[44] Yavuz, age. 5'inci paragraf, Mehmet Hadi Tunç, 20/01/2015 tarihli mülakat.

[45] Mehmet Yalar, "*Seyda, Mele ve Feqilerin Bölgenin Dini ve Kültürel Hayatındaki Yeri*", Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler, Muş Alparslan Üniversitesi, Muş 2013, Sh. 1/461.

D. DÜNYA GÖRÜŞÜ VE SİYASİ ANLAYIŞI

1.Dünya Görüşü

Molla Bahri Efendi inanç ve amel konusunda İslâm dinini merkeze alan ve herhangi bir şeyin doğruluğunu yahut yanlışlığını "Şer'i Şerife uygunluk" kriteriyle ilişkilendiren bir dünya görüşüne sahipti. Doğu ve Güneydoğu illerinde her türlü ihtilaf halinde söylenen "şeriata gidelim" ifadesinde "şeriat" kavramı, sadece İslam fıkhının içerdiği hukuk kurallarını değil, bir bütün olarak dinin inanç, amel ve davranışlara dair ilkelerinin tamamını kapsayıcı ve kuşatıcı şekildedir.

Cihat ve emr-i bil marufu en önemli dini görevlerden biri olarak gören ve "Gücüm olsa da kapı kapı gezip halka tebliğde bulunsam, emri bil maruf yapsam" diyen Molla Bahri, talebelerini ve müritlerini de bu istikamette yönlendirmiştir.[46]

Dünya görüşünü şekillendiren ana kavramlardan biri İslam Ümmeti kavramıdır. O, ayrımcılığı ve farklı kesimler arasında üstünlük iddialarını ön plana çıkaran yaklaşımlardan uzak durmuş, yeryüzünde yaşayan bütün Müslümanların birliğinin ve bütünlüğünün gerekliliğine inanmış, ırk, mezhep veya meşrep farklılığı üzerine kurulu hareketlere pirim vermemiştir.

Bu bağlamda; dış kaynaklı olarak ülkemizde belirli dönemlerde taraftar bulan modern Selefilik, Vehhabilik ve siyasal Şiilik hareketlerinden talebelerini ve müritlerini sakındırmış, tercüme hareketlerini dinin ana kaynağından uzaklaşmalara ve yozlaşmalara sebebiyet verdiği gerekçesiyle şiddetle reddetmiş[47], dinin bir yaşam biçimi olarak hayata yansımasından öte, toplumun dindarlığı üzerinden toplumsal hareketler oluşturmayı hedefleyen kriz dönemi (konjonktürel) İslâmî hareketlerine sıcak bakmamıştır.[48] Aynı şekilde kendisi aslen Zaza olmasına ve Kürt kökenli bir toplumda yaşamasına rağmen, gerek medresedeki eğitimlerinde gerekse müritleriyle olan sohbetlerinde hiçbir şekilde mensubu olduğu ırkı merkeze alan ifadeler kullanmamıştır. Muhataplarının diline ve ırkına saygı göstererek, bildikleri konuşma diliyle onlara eğitim ve nasihat vermiştir. Vaaz ve nasihatlerinde ana dili olan Zazaca'nın yanı sıra Türkçe ve Kürtçe'yi de doğru bir şekilde ve akıcı bir üslupla kullanmıştır.

Seyda Molla Bahri'nin babası İsmail Efendi Cumhuriyet Döneminin en önemli dini-siyasi hareketlerinden olan Şeyh Sait ayaklanmasının liderlerinden Şeyh Şerifle yakın dosttur. İsmail Efendi, söz konusu siyasi hareketi en

---

[46] Mehmet Hadi Tunç'la Tarım Bakanlığı Merkezinde 20.01.2015 tarihinde yapılan görüşme, Ahmet Bekiroğlu adı geçen görüşme.

[47] Mehmet Hadi Tunç, adı geçen görüşme, Ahmet Bekiroğlu, adı geçen görüşme.

[48] Ruşen Çakır, "*Elazığ örneği: Türk-Kürt sınırında İslâmî Hayat*", http://www.rusencakir.com/Elazig-ornegi-Turk-Kurt-sinirinda-Islam%C3%93-hayat/286 erişim tarihi: 22.02.2015, Mehmet Hadi Tunç, adı geçen görüşme.

yakından yaşamış, Molla Bahri de bu siyasi hareketin ikliminde büyümüş, harekat sonrasında bölgede yaşanan derin acılara bizzat tanıklık etmiştir. Molla Bahrinin, yaşadığı tüm zorluklara rağmen, daima mutedil bir dünya görüşünü tercih etmesi ve şiddeti yöntem olarak benimseyen dini hareketlere olumlu yaklaşmamıştır.

2.Türkiye'nin Önemli Siyasi Hareketleriyle Münasebetleri

I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni siyasal ve ekonomik düzen, Dünya'yı 1939'ların başında yeni bir savaşa sürüklemiştir. XX. yüzyıla damgasını vuran bu savaşların en önemli özeliği, askeri mücadelelerle sınırlı kalmayarak cephe gerisine taşması ve sivil halkın gündelik yaşamını doğrudan etkileyerek sosyal hayatta aksamalara neden olmasıdır. II. Dünya savaşına katılmadığı halde orduyu donatmak amacıyla başlatılan seferberlik nedeniyle gıda maddelerine olan talep de artmış, ekonomi üzerinde oluşan yükler toplumun bütün kesimlerine sirayet eden iktisadi bir buhran doğurmuş, bu sonuçlar kaçınılmaz olarak Elazığ ve yöresini de etkilemiştir.[49] Demokrat Parti hareketinin temsil ettiği akım kuruluşundan itibaren Elazığ ve yöresinde sıcak bir ilgi görmüş, siyasi anlamda hareketli bir süreç geçirmiş, 1950 ve sonrasında gerçekleştirilen seçimlerde yüksek oy oranlarına ulaşmıştır.[50]

Molla Bahri'nin Hocası Sarıcanlı Molla Muhammed, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'yi yakından izlemiş ve desteklemişti. Molla Bahri bir defasında, Molla Muhammedin seçimlerden iki gün önce Ğeydmem Köyünde olmasına karşın, Demokrat Partiyi desteklemenin önemini vurgulayan bir konuşma yaptıktan sonra oyunu kullanmak üzere Gözerek'e gittiğini, kendisinin de Ğeydmem Köyünde oy kullandığını ifade etmiştir. Seyda da hocası Molla Muhammedle benzer bir anlayışla Türkiye'nin normalleşmesini önemli bulur, seçimlerde oy kullanılmasını lüzumlu görür, daha genç yaşlarda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik politikalarına dair değerlendirmeler yapardı. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından uygulanan aşırı merkeziyetçi ekonomi politikalarını tenkit eden Seyda, Demokrat Partinin iktidar olmasını "ülkenin üzerinden kara bulutlar kalktı" şeklinde değerlendirmişti[51]

Molla Seyda Bahrinin Şeyhi Haydar Baba gibi Milli Görüş Hareketine ve Prof. Dr. Necmettin Erbakan'a olan ilgi, alaka ve bağlılığı [52]ise politik bir partiyi veya hareketi desteklemenin ötesinde dünya görüşünün ekseni olan İslam Ümmeti mefkuresi için yararlı gördüğü bir anlayışı başarıya ulaştırma

---

[49] Metin Kopar, "*II. Dünya Savaşı Yıllarında Elazığ*", Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, s. 535.

[50] Bkz. Emine Pancar, Aydın Öğrendik, "*Demokrat Parti Döneminde Elazığ'da Siyasi Hayat (1954-1957)*", Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, Sh. 475.

[51] Mehmet Hadi Tunç, adı geçen görüşme.

[52] Yazuv, age.

idealiyle ilgilidir.[53] Bu bağlamda o, Erbakan ve Milli Görüş'e inancı ve muhabbeti doğrultusunda, müritlerine, talebelerine ve yakınlarına bu hareketi desteklemeleri için nasihatlerde bulunmuştur. [54]

Erbakan'ı İslam toplumunun geleceğine etki eden bir lider olarak değerlendiren Molla Bahri, "Osmanlı hükümdarları içerisinde Fatih Sultan Mehmet Han'ın, Cumhuriyet dönemi Devlet adamları içerisinde de Necmettin Erbakan'ın çok özel ve farklı kişiler olduğunu" söylediğinde oğlu Mehmet Hadi Tunç, Sultan Abdulhamit'i hatırlatmış, Seyda bir kez daha vurgu yaparak, Fatih Sultan Mehmet'i ve Necmettin Erbakan'ı en beğendiği iki lider olarak ifade etmiştir.[55] Bu, onun Milli Görüş hareketine ve Erbakan'a bağlılığının sevgi ve muhabbetin ötesinde inanç ve fikir birliği eksenine oturduğuna işaret etmektedir. Seyda Molla Bahri'nin Başbakan Prof. Dr. Necmettin Erbakan tarafından Libya'ya gönderildiği, burada dünyanın farklı ülkelerinden gelen İslam alimleriyle gerçekleştirilen toplantılarda Türkiye heyetinde bulunduğu da bilinmektedir. Necmettin Erbakan'a derin sevgisi ve bağlılığına rağmen Seyda Molla Bahri, Başbakan Erbakan tarafından Başbakanlık'ta dini kanaat önderlerine verilen yemeğe davetli olduğu halde katılmamıştır. Seyda bu durumu "*ne sultanın sarayı, ne zenginin sofrası*" ifadesiyle özetlemiş, din adamlarının ve şeyhlerin devlet büyüklerinin makamlarına gitmesini, oralarda görüntü vermesini hoş karşılamadığını ve bu tür görüntülerin doğru da olmadığını yakın çevresine ifade etmiştir.

E. HARPUT'A VE ÜLKEMİZE KATKILARI

İslam medeniyet tasavvuru açısından bakıldığında, cami, medrese ve tekkelerin İslam medeniyetine ait değerleri üretip canlı tutarak topluma yaydığını söylemek mümkündür.[56] Harput ve yöresinin gelenek ve değerlerini canlı tutan medrese ve tekkelerin başında bulunan manevi şahsiyetler, dini bilgi ve tecrübeyi toplumun farklı kesimleriyle paylaşmış, dinin temel esasları ile ahlakın güzellikleri konusunda halka örneklik yapmışlardır.

Seyda Molla Bahri'nin; bilgi ve eğitim imkânlarının sınırlı olduğu bir dönemde, medrese ve tekkede sunduğu hizmetlerle dini bilginin öğrenilip tatbik edilmesi bağlamında Elazığ'ın ilmi ve manevi hayatına katkı sunduğu ve örneklik teşkil ettiği görülmektedir.

Bilgi ve ahlakı, ilim ile marifeti dengeli bir şekilde sunan Seyda Molla Bahri, ifrat ve tefriti dışlayan, fitneye ve kargaşaya meyletmeyen irşat

---

[53] Salih Turhan, 23.01.2015 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı merkezinde gerçekleştirilen görüşme.

[54] Yazuz, age.

[55] Mehmet Hadi Tunç, adı geçen görüşme.

[56] Sadettin Ökten, "*Vakıf ve Şehir*", İyilik Kitabı, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2015, s. 31.

anlayışıyla, Elazığ ve yöresindeki halkın birlik ve beraberlik içerisinde yaşamasına katkı sunduğu gibi, ırkçılık, mezhepçilik ve hizipçilik hareketlerine karşı mesafeli duruşuyla, bu tür akımların Elazığ'da zemin bulmalarını da önleyen kişiliklerden biri olmuştur.

Elazığ halkının bildiği ve saygı duyduğu bir kişilik olarak o, insanlar arasında çıkan şahsi, ailevi veya toplumsal olayların sulh ve selametle neticelenmesi için çaba gösterirdi. Güvenilir kişiliği sebebiyle aileler arasında yaşan davalar, köyler arasında yaşanan arazi ihtilafları ve bölgenin mühim meselelerinden olan kan davaları gibi olaylarda Seyda Molla Bahri'ye müracaat edilirdi. Talebeleriyle birlikte bu tür sulh ve uzlaşma cemiyetlerine katılır, bazen günlerce süren müzakereler sonucunda olumlu netice elde edilirdi.

Elazığ'ın şehir merkezine uzak yerleşim yerlerinden biri olan Karakoçan'ın dağlık köylerinden Sarıcan ve Yığ'ın ardından, Elazığ'ın Kırklar Mahallesin-deki evinin bir odasında ve mahalle camisinde yürüttüğü irşat ve öğretim faaliyetleriyle, ömrünü insanlara hizmete adayan Seyda Molla Bahri'nin öğretim ve irşat hizmetleri Harput'a ve ülkemize kalıcı etkiler yapmıştır.

Seyda'nın gönüllülük esasına dayalı olarak yaptığı faaliyetlerin başında gelen öğretim hizmeti sayesinde, nispeten şehre uzak ve ekonomik bakımdan da kıt imkâna sahip olduğu için ilim ve öğrenim imkânlarından mahrum kalan köylerdeki gençlerle din öğretimini buluşturmuş, dini konularda bilgi ve görgü sahibi olma imkanını onlara sunmuştur. Taşrada tarım ve hayvancılıkla meşgul olan, eğitim-öğretim müesseseleriyle hiçbir bağı bulunmayan yoksul çocuklara ve gençlere sunulan bu hizmet sayesinde, çok sayıda çocuk ve genç, halk arasında itibarı bulunan medrese hocalığı vasfına sahip olmuştur.

Seyda Molla Bahri, talebelerine sadece bilgi sunmakla yetinmemiş, onlara insanlara hizmet etme ufku da vermiştir. Onun yetiştirdiği yüzlerce öğrenci arasından icazet alan 20 küsur talebe, hocalarının açtığı ilim çığırını sürdürerek, halen Elazığ'da biri kadınlara yönelik, dokuzu da erkeklere yönelik olmak üzere on adet medrese kurmak suretiyle ilin ilmi ve manevi hayatına katkı sunmaya devam etmektedirler.

Molla bahri bir yandan öğrencilerinin dünyada ve ülkemizde meydana gelen güncel olaylarla dini ve siyasi hareketler konusunda farkındalığını sağlamış, dini bilginin yanında güncele de vakıf olan talebeler yetiştirmiştir.

Kendisi resmi okullarda okuyamamasına karşın öğrencilerini Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullara yönlendirmiş, ardından da onları din hizmetini Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında yürütmeye teşvik etmiştir. Bunun neticesinde, ondan veya öğrencilerinden icazet alan hocaların bir kısmı kurdukları medreselerde irşat ve öğretim faaliyetlerini devam ettirirken, bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde din görevliliği vesilesiyle toplumu din konusunda aydınlatmakta, bir kısmı da İlahiyat Fakülteleri bünyesinde ilim dünyasına katkı sunmaktadır.